Н. Б. Татарин,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансового менеджменту,
Львівський національний університет імені І. Франка, м. Львів
ORCID ID: 0000-0002-7526-7282*

Ю. В. Ковальчук,

*студент, Львівський національний університет імені І. Франка, м. Львів
ORCID ID: 0000-0002-4403-7409*

С. І. Цюник,

*студент, Львівський національний університет імені І. Франка, м. Львів
ORCID ID: 0000-0002-6590-7995*

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.5.82

НЕДЕРЖАВНІ ПЕНСІЙНІ ФОНДИ: МОДЕРНІЗАЦІЯ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

N. Tataryn,

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Financial Management,
Ivan Franko National University of Lviv*

Y. Kovalchuk,

student, Ivan Franko National University of Lviv

S. Tsyuniuk,

student, Ivan Franko National University of Lviv

PRIVATE PENSION FUNDS: UPDATE, TRENDS AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT IN UKRAINE

Статтю присвячено важливій складовій механізму пенсійного забезпечення України — недержавним пенсійним фондам, що не тільки збільшують можливість забезпечення добробуту громадян після виходу на пенсію, а й є одним із потужних важелів впливу на економічний клімат країн. Визначено структуру функціонування пенсійної системи, а також зазначено законодавчу базу як основу для здійснення безпосередньої діяльності недержавних пенсійних фондів України. Для здійснення аналізу зазначених структур було проаналізовано такі показники: динаміку кількості недержавних пенсійних фондів та адміністраторів недержавних пенсійних фондів, які діють від імені пенсійного фонду та в інтересах його учасників. До того ж було досліджено загальне число вкладників, що уклали пенсійні контракти. Визначено, що обсяги основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів, а саме: пенсійних виплат, пенсійних внесків та пенсійних активів, синхронно збільшились протягом досліджуваного періоду.

Виявлено переваги та недоліки у системі недержавного пенсійного забезпечення. Основна проблема функціонування недержавних пенсійних фондів на повну потужність полягає у незацікавленості працездатних осіб у самостійному матеріальному забезпеченні після виходу на пенсію та відсутності загального інформування населення про таких способів заощадження на майбутнє. До того ж у статті виявлено певні прогалини у законодавстві щодо забезпечення роботи суб'єктів недержавного пенсійного страхування. Встановлення мінімальної кількості інструментів суттєво обмежують інвестиційну діяльність недержавних пенсійних фондів. Запропоновано рекомендації щодо удосконалення діяльності недержавного пенсійного страхування. Відтак для активізації розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні необхідно посилити стимули для працівників та роботодавців для участі у програмах досліджуваної організації, проводити активну інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо діяльності недержавного пенсійного забезпечення, надавати юридичні консультації у сфері законодавства, що регулює сферу пенсійного забезпечення. У статті досліджено, що розвиток недержавних пенсійних структур неможливий без подальшого розвитку фінансового ринку та зростання доходів населення. Загалом така форма забезпечення в Україні є перспективною, а шлях для стабілізації економіки України та покращення рівня життя населення є доволі простим.

The article is devoted to an important component of Ukraine's pension mechanism. Non-state pension funds that not only increase the ability to ensure the welfare of citizens after retirement, but also are a powerful lever of influence on countries's economic climate. The article determines the structure of pension system functioning and describes the legislative framework taken as a basis for Ukrainian Non-State Pension funds direct activity. The dynamics of the private pension funds number and the total amount of depositors who have signed pension contracts was analyzed. It was concluded that the amount of pension spendings as one of the non-state pension funds activity indicators during the research period increased. There exists the increase dynamics of pension spendings both one-time and for a certain period. The advantages and disadvantages of the private pension system were revealed.

The main problem of private pension funds functioning at full capacity is the lack of interest of working age people in self-sufficiency after retirement and the lack of general informing of the population about ways of saving money for the future. In addition, the article identifies separate gaps in the legislation regarding the provision of non-state pension insurance functioning. The establishment of a minimal number of instruments significantly limits the investment activity of non-state pension funds. The article offers recommendations for improving the activity of private pension insurance. Therefore, in order to intensify the development of private pension funds in Ukraine, it is necessary to strengthen incentives for employees and employers to participate in the programs of the analyzed organization, to conduct active information spreading about private pension provision, to provide legal advice on legislation governing pensions. The article investigates that the development of private pension structures is impossible without further development of the financial market and growth of household incomes. In general, this form of provision in Ukraine is promising, and the way to stabilize Ukraine's economy and improve living standards is quite simple.

Ключові слова: пенсійна система, недержавні пенсійні фонди, вкладник, пенсійний контракт, пенсійні виплати.

Key words: pension system, private pension funds, depositor, pension contract, pension payments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні система пенсійного забезпечення в Україні є у процесі модернізації. Головною метою пенсійної системи є гарантування отримання доходу громадянами після виходу на пенсію. У разі настання цього періоду важливо отримувати дохід з різних джерел: із системи державного пенсійного страхування, яка фінансується з поточних доходів, з обов'язкової накопичувальної системи з визначеними внесками, з добровільної накопичувальної системи недержавного пенсійного забезпечення з визначеними внесками. Основною пенсійного доходу для громадян є державна солідарна пенсійна система адміністрування якої здійснює Пенсійний фонд України. Проте середньомісячної пенсії з 1-рівня системи є недостатньо для забезпечення гідного життя після виходу на пенсію.

Перелічене вище значною мірою визначає актуальність проведення дослідження, адже результативне функціонування недержавного пенсійного забезпечення вважають одним із загальнонаціональних соціальних та економічних пріоритетів. Це цілком зрозуміло, оскільки за допомогою системи недержавного пенсійного забезпечення можна уникнути низки багатьох соціальних проблем шляхом формування додаткових пенсійних витрат поряд із державною пенсією. Також діяльність недержавних пенсійних фондів як інституційних інвесторів стимулює розвиток економіки країни. Слід додати, що актуальні проблеми функціонування недержавних пенсійних фондів викликають наукову зацікавленість, бо громадськість недостатньо ознайомлена з можливостями використання недержавного пенсійного забезпечення і, як наслідок, ними користується незначна кількість населення.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми та перспективи діяльності недержавних пенсійних фондів відображені у наукових працях О.Г. Кириленко, Г.І. Козак, К.П. Штепенко, Д.А. Леонової,

А.А. Ткача, Л.С. Миргородської, М.В. Лазебної, Ю. Прозорова, С. Варволомєєва, Г. Мак Таггарта, В. Кабанова, А. Сидорчук та інших. Проте сучасне становище економіки країни вимагає додаткових досліджень у цій сфері.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Основною метою дослідження є дослідження теоретико-організаційних засад модернізації та функціонування недержавних пенсійних фондів України та визначення основних проблем та перспектив розвитку недержавного пенсійного забезпечення шляхом аналізу теперішнього його становища.

Для досягнення мети поставлено та вирішено такі завдання: характеристика теоретико-організаційні засади функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні; аналіз та оцінка сучасного стану недержавних пенсійних фондів в Україні; визначення проблем та перспектив розвитку недержавних пенсійних фондів України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У сучасних умовах майже у всіх економічно розвинутих країнах запроваджене багаторівневе пенсійне забезпечення, яке містить солідарну систему, обов'язкове накопичення та добровільне забезпечення пенсійних коштів.

Система недержавного пенсійного забезпечення — це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, крім випадків, передбачених законами, у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного страхування пенсійних виплат [1].

Основними суб'єктами недержавного пенсійного страхування є недержавні пенсійні фонди (НПФ), які, відповідно до Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення", функціонують у формі трьохрівневої системи пенсійного забезпечення.

НПФ не бере участі в укладанні пенсійних контрактів, ця функція належить адміністратору, виконавчому органу, який від імені НПФ укладає пенсійні контракти, проводить персоніфікований облік учасників фонду та забезпечує здійснення виплат учасникам.

Однією із головних функцій НПФ є мобілізація фінансових ресурсів, перебудова їх у інвестиційний капітал та виконання своїх зобов'язань перед учасниками фонду.

Фінансові ресурси фонду формуються у вигляді портфеля активів та пасивів. Результатом проведеного аналізу фінансової звітності і законодавчої бази щодо формування пасивів і використання активів недержавних пенсійних фондів в Україні є сформована структура фінансових ресурсів. До активів НПФ належать: активи в грошових коштах, активи в цінних паперах, інші активи згідно із законодавством.

Для того, щоб оцінити сучасний стан недержавного пенсійного забезпечення України, визначити проблеми та перспективи їх функціонування, необхідно проаналізувати динаміку загальних показників, що характеризують НПФ.

Станом на 15.04.2020 р. у Державному реєстрі фінансових установ зареєстровано 63 НПФ та 22 адміністратори НПФ. При цьому більшу частку займають НПФ відкритої форми — 52 фонди, що становить 82,5% від загальної суми, в той час як корпоративних фондів нараховується 5 фондів — 8%, а професійних — 6 фондів, що становить — 9,5%. Також у реєстрі знаходиться інформація про 1 одноосібного засновника, що прийняв рішення про самостійне здійснення адміністрування створеного ним корпоративного недержавного пенсійного фонду. Динаміка кількості НПФ та адміністраторів НПФ протягом 2015—2019 років показана у таблиці 1.

Якщо порівняти дані 2016 р. та 2017 р., то можна побачити стрімке зменшення кількості НПФ, що спричинене комплексною незадовільною економічною та політичною ситуацією в країні, та, зокрема, складним становищем на ринку соціальних послуг. Проте за останні 4 роки ситуація стабілізувалася — кількість НПФ тримається у межах від 64 до 62.

Аналогічна ситуація спостерігається і у динаміці кількості адміністраторів НПФ: з 2016 р. по 2017 р. їх кількість зменшилась приблизно на 23%. Таке скорочення безпосередньо пов'язане зі зменшенням числа НПФ. З 2017 р. по 2019 р. адміністраторів налічувалось 23 особи, а у 2020 р. — 22 особи.

Таким чином скорочення НПФ та адміністраторів є наслідком зростання конкуренції та необізнаності населення, як потенційних учасників фондів. Попри змен-

Таблиця 1. Динаміка кількості недержавних пенсійних фондів та адміністраторів недержавних пенсійних фондів протягом 2016—2020 рр.

Показник	Рік					Темп приросту 2020 у порівнянні з 2015, %
	2016	2017	2018	2019	2020	
Кількість НПФ	94	64	62	62	63	-33.0
Кількість адміністраторів НПФ	30	23	23	23	22	-26.7

Джерело: розроблено авторами на основі [2].

шення кількості НПФ присутня тенденція збільшення учасників та вкладників.

Станом на 30.09.2018 р. кількість вкладників становить 59,9 тис., (юридичні особи — 1,8 тисячі вкладників, фізичні особи — 58,1 тисячі вкладників). Кількість вкладників станом на 31.03.2020 р. збільшилась порівняно з аналогічним періодом 2019 року на 28,4% (18,4 тис. вкладників) та станом на 31.03.2019 р. порівняно з аналогічним періодом 2018 року кількість вкладників збільшилась на 18,6% (10,2 тис. вкладників).

Важливо зазначити, що станом на 31.03.2020 року переважну більшість учасників НПФ становили особи віком від 25 до 50 років, а саме 56,7%, та особи вікової групи від 50 до 60 років, що становили 25,7%. У той час, як частка учасників НПФ вікової групи старше 60 років становила 16,8%, вікової групи до 25 років — 0,8%.

Суттєвим є те, що обсяги пенсійних виплат є одним із вирішальних чинників у функціонуванні недержавних пенсійних фондів: при збільшенні укладених контрактів і, відповідно, учасників, збільшуються обсяг внесків у НПФ.

У 2019 році сума внесків збільшилась на 148,4 млн грн у порівнянні із 2018 роком, хоча у 2017 році пенсійні внески зменшились на 8,5 млн грн у порівнянні відповідно з 2018 роком. У 2019 році більше 90% внесків складають внески від юридичних осіб — 1 103,1 млн грн. Збільшення пенсійних внесків до НПФ підвищує доходи НПФ, які у майбутньому приймають форму інвестиційного чи позикового капіталу. Динаміка основних показників НПФ зображена на рисунках 1, 2.

Великою економічною проблемою та загрозою для фінансової безпеки країни є загальний борг, що, безумовно, впливає і на пенсійну систему. Слід зазначити, що в Україні 2004 року відбувається реформування пенсійної системи, суть якої полягає у встановленні прямої залежності розміру майбутніх пенсійних виплат безпосередньо від кожної працюючої людини. Тобто це є можливість самостійного забезпечення достатнього рівня доходу після виходу на державну пенсію.

Рис. 1. Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників на 2018—2020 роки

Джерело: розроблено авторами на основі [3, с. 4].

Рис. 2. Динаміка основних показників НПФ з 2018 по 2020 роки

Джерело: [3, с. 2].

Доцільно виділити ряд внутрішніх та зовнішніх проблем діяльності НПФ. До найсуттєвіших зовнішніх проблем варто віднести нестабільне політичне та макроекономічне становище держави і, як результат — низький рівень доходів та добробуту громадян України; низький рівень довіри до НПФ; недостатній рівень розвитку фондового ринку України; недосконале нормативно-правове забезпечення функціонування фондів; високі ризики у інвестуванні активів фондів.

Зовнішні проблеми не можливо усунути локальними діями, адже для їх вирішення потрібно вживати комплексних заходів на загальнодержавному рівні. Дуже важливим є збереження стабільності у функціонуванні накопичувальної системи третього рівня, а це не можливо без забезпечення стабільності пенсійної системи в цілому. Саме це і є однією з найсуттєвіших проблем на сьогодні.

Серед внутрішніх проблем переважає брак компетентного персоналу в управлінні активами фондів, недостатня кількість кваліфікованих працівників в цілому та обмежений інструментарій у сфері аналізу ризиків інвестування пенсійних активів фондів.

Фінансова стабільність пенсійної системи залежить від низки факторів: тарифу страхових внесків або нарахування на фонд оплати праці (соціального податку), демографічного навантаження на працюючу частину населення, співвідношення середньомісячного розміру пенсії до середньомісячного розміру заробітної плати, наявності фінансових ресурсів у фондах пенсійної системи та стану економічного клімату країни загалом.

Процес впровадження в життя державної накопичувальної пенсійної системи гальмує розвиток НПФ. Ще однією проблемою є практична відсутність структуризації відносин і відповідності між самими НПФ. Сфера недержавного пенсійного страхування при досить не масштабних охопленнях насправді є дуже перспективним та широким простором для співпраці людей зі спільними цілями. Створення єдиних баз даних, єдиних визначальних показників дасть можливість учасникам фондів порівнювати НПФ, прозоро слідкувати за їх діяльністю, що безумовно підвищить рівень довіри до НПФ, який є необхідним для належного їх функціонування.

Варто відзначити, що вже є позитивні кроки для вирішення проблем цього типу. Зокрема, 3 лютого 2020 року розпочала свою роботу Всеукраїнська асоціація недержавних пенсійних фондів (далі — Асоціація).

Асоціація визначає свою основну місію: "Сприяння побудові та розвитку надійної системи накопичувального пенсійного забезпечення в інтересах своїх вкладників та учасників недержавних пенсійних фондів, ефективне вирішення завдань недержавного пенсійного за-

безпечення з метою підвищення рівня економічного добробуту та соціальної захищеності пенсіонерів України [4].

Ефективне функціонування Асоціації може вирішити одну з основних проблем третьої ланки накопичувальної системи — низький рівень довіри та недостатня обізнаність населення. Проблемою також часто стає неефективна інвестиційна діяльність фондів, що спричинена, зокрема, недосконалому законодавству. Слід приділити увагу й збільшенню пропозиції якісних інструментів інвестування для пенсійних фондів, а саме: дозволити підвищити частку акцій в портфелі НПФ до 60%, а також купувати пенсійним фондам цінні папери інститутів спільного інвестування.

Україна зробила певний прогрес: зараз вона знаходиться на стадії переходу від солідарної пенсійної системи до накопичувальної. Проте велика частина працівників вищих державних інституцій продовжує вдосконалення вже неактуальних аспектів пенсійного забезпечення. Суттєвою проблемою є низький ступінь обізнаності та поширення фінансових послуг серед населення України. Громадяни зовсім не звертають увагу на сучасні фінансові інструменти, не бачать перспектив у інвестуванні в недержавні пенсійні чи інвестиційні фонди. Причиною цього може бути недовіра до фінансових інституцій чи брак коштів для інвестування, а бо ж взагалі відсутність розуміння роботи фінансового сектору. Тому завданням держави у цьому випадку є організація заходів щодо ознайомлення громадян із спектром можливостей у інвестиційній діяльності, у тому числі, у перевагах користування послугами недержавних пенсійних фондів та інвестування в них.

Наступною проблемою є нестача висококваліфікованих працівників у фондах. Некомпетентним спеціалістам властиво часто приймати нераціональні рішення, робити похибки у своїй роботі, використовувати своє службове становище у власних цілях, проводити різноманітні незаконні, корупційні схеми, що збільшує ризики неефективних інвестицій пенсійних активів, створення розбіжностей у інтересах фондів та клієнтів, знижує довіру до фондів тощо.

НПФ забезпечують механізм мобілізації фінансових ресурсів, забезпечують їх рух у пенсійній системі та формують певний інвестиційний потенціал для внутрішньої економіки країни. Позитивним наслідком запровадження накопичувальної пенсійної системи є перенесення основних грошових потоків на другий та третій рівні.

У сьогоденних умовах основні обов'язкові внески та виплати здійснюються фізичними особами або їх працевластувачами через перший рівень пенсійної системи. У зв'язку з високими ставками внесків роботодавці все

частіше надають перевагу приховувати справжні цифри фонду оплати праці, пропонуючи заробітну плату "в конвертах". Результатом таких дій стає утворення дефіциту бюджету Пенсійного фонду, тобто виникає необхідність компенсування браку коштів на виплату пенсій за рахунок Державного бюджету України. Налагодження роботи другого і третього рівня пенсійної системи і є вирішенням цієї проблеми.

НПФ ризикують отримати нижчий від запланованого інвестиційний дохід через зміну вартості активів у порівнянні з вартістю пасивів. Саме тому необхідно розробити належний стратегічний інструментарій НПФ і розробити наступні вимоги щодо окремих інструментів інвестування:

- забезпечення (в різних формах) зобов'язань емітента за цінними паперами щодо гарантування повернення інвестованих пенсійних коштів;

- установлення доходу за фінансовим інструментом за ставкою, що враховує рівень інфляції або зміну курсу національної валюти щодо гарантування дохідності за окремими інвестиційними інструментами;

- наявність зобов'язань емітента або його пов'язаної особи щодо обов'язкового викупу цінних паперів взагалі або за певних обставин у частині підтримання ліквідності окремих інвестиційних інструментів.

Отже, основними шляхами вдосконалення роботи НПФ є:

- вдосконалення законодавчої бази на основі вже отриманого досвіду роботи НПФ та прикладу інших країн;

- досягнення оптимального для учасників фондів співвідношення між рівнями ризиків і прибутковістю в інвестиційних портфелях НПФ — шляхом внесення урядових змін до регуляторної бази в рамках ширшої програми розвитку ринків капіталу та підвищення рівня управління інвестиційним портфелем фонду, завдяки запровадженню в законодавстві загальних положень про управління ризиками та накладенню обмежень на частки акціонерного капіталу, які може утримувати НПФ;

- підтримка функціонування Всеукраїнської асоціації недержавних пенсійних фондів, зокрема, у виконанні принципів прозорості, професійності, відповідальності, рівності та ефективності;

- організація заходів та освітніх програм для збільшення активів фондів та підвищення обізнаності населення у сфері недержавного пенсійного забезпечення;

- створення єдиного органу контролю за діяльністю основних суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення;

- запровадити податкове стимулювання вкладень у довгі активи, пріоритетні види економічної діяльності і регіони;

- захистити інтереси осіб, які залучені до спільного інвестування, створити необхідні фонди гарантування;

- використовувати маркетинговий підхід до клієнтів різних фінансових установ, створити єдину інформаційну базу даних з вивченням потенційного споживача інвестиційних і пенсійних послуг тощо [5].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження діяльності з модернізації НПФ України дозволяє зробити такі висновки: Україна знаходиться на етапі переходу до тривірневої пенсійної системи, відповідно ринок НПФ знаходиться в процесі формування. Україні функціонує 63 НПФ, найбільше їх зосереджено у Київській області.

Аналіз діяльності НПФ України за період 2017—2020 рр. показав загальну позитивну динаміку розвитку третього рівня пенсійної системи. Попри, по суті, незмінну кількість адміністраторів НПФ та НПФ обсяги укладених пенсійних контрактів збільшуються. Відповідно, зростає кількість учасників, які отримують пенсійні виплати, покращується фінансове становище

пенсіонерів. Підвищення ефективності роботи НПФ також підтверджується зростанням інвестованих активів, що позитивно впливає на економічний стан країни.

Система НПФ працює не досить ефективно через ряд наявних проблем: недосконале нормативно-правове забезпечення, відсутність єдності НПФ, недостатній інструментарій для мінімізації ризиків управління активами фондів, низький рівень довіри до фондів, високий показник необізнаності населення як потенційних учасників НПФ щодо переваг користування послугами фондів тощо.

Для стимуляції розвитку НПФ потрібно провести низку заходів, серед яких удосконалення нормативно-правової бази у цій сфері; організація заходів та освітніх програм щодо підвищення обізнаності громадян у фінансовій грамотності та, зокрема, ознайомленні з перевагами превентивного пенсійного страхування; покращення умов у сфері оподаткування НПФ; розробка інструментів для мінімізації ризиків інвестиційної діяльності НПФ, розширення роботи НПФ професійного та корпоративного типів, збільшення контролю за вибором складу Ради фондів та їх діяльністю тощо.

Література:

1. Інструкція про функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення: Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_40557 (дата звернення 22.04.2021).

2. Державний реєстр фінансових установ від 30.09.2020. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_I_kv%202020.pdf (дата звернення 22.04.2021).

3. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення за 2020 рік. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_I_kv%202020.pdf (дата звернення 22.04.2021).

4. Офіційний сайт Всеукраїнської асоціації недержавних пенсійних фондів: <https://www.vanpf.org.ua/pro-asociaciyu> (дата звернення 22.04.2021).

5. Коваленко Ю.М., Коваленко І.І. Еволюційні тренди в системі інвестиційних і пенсійних фондів в Україні. Економічний вісник. 2020. № 4. С. 43—52. URL: <https://doi.org/10.33244/2617-5932.4.2020.43-52> (дата звернення 22.04.2021).

References:

1. Ministry of Justice of Ukraine (2021), "Instruction on the functioning of the non-state pension system", [Online], available at: https://minjust.gov.ua/m/str_40557 (Accessed 22 April 2021).

2. State Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine (2021), "State Register of Financial Institutions dated 30.09.2020. State Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine", [Online], available at: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_I_kv%202020.pdf (Accessed 22 April 2021).

3. State Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine (2020), "Results of the development of the private pension system for 2020", [Online], available at: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_I_kv%202020.pdf (Accessed 22 April 2021).

4. All-Ukrainian Association of Non-State Pension Funds: Official site (2021), available at: <https://www.vanpf.org.ua/pro-asociaciyu> (Accessed 22 April 2021).

5. Kovalenko Y. M. and Kovalenko I. I. (2020), "Evolutionary trends in the system of investment and pension funds in Ukraine", Economic Bulletin, [Online], vol. 4, no. 4, p. 43—52, available at: <https://doi.org/10.33244/2617-5932.4.2020.43-52> (Accessed 22 April 2021).

Стаття надійшла до редакції 29.04.2021 р.